

Ουκρανία: Η ιστορία μιας διπλής κρίσης

Πάνος Κορφιάτης

Για να μπορέσουμε να καταλάβουμε καλύτερα το τι ακριβώς συμβαίνει σήμερα στην Ουκρανία και τι σημαίνει για τον υπόλοιπο κόσμο επιβάλλεται να πιάσουμε το νήμα από την περίοδο της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ. Κάτι τέτοιο είναι αναγκαίο γιατί πολλές από τις εσωτερικές αντιθέσεις της Ουκρανίας όπως και άλλων χωρών έχουν τις ρίζες τους στους ορούς με τους οποίους έγινε η τότε μετάβαση από το σοβιετικό στρατόπεδο στον καπιταλιστικό κόσμο. Η περίοδος εκείνη έβαλε τις βάσεις για το μοντέλο κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης που οι χώρες αυτές θα έπρεπε να ακολουθήσουν. Τότε με την βοήθεια του ΔΝΤ και των G-7 μπήκε σε εφαρμογή ένα ριζικό πρόγραμμα επιστροφής στην οικονομία της αγοράς.

Η θεραπεία-σοκ, όπως έγινε γνωστή, βασίστηκε στη ραγδαία μετάβαση στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, αδιαφορώντας για το κοινωνικό κόστος, την προσαρμογή στις ιδιαίτερες συνθήκες της μεταβατικής περιόδου ή τη βιωσιμότητα των κοινωνιών που δημιουργούσε. Πέρα από την ιδεολογική κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού εκείνη την εποχή ήταν και κάτι άλλο που έπαιξε ρόλο σε αυτή την επιλογή: Η ανάγκη να εκμεταλλευτούν οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις την κατάρρευση της ΕΣΣΔ προωθώντας την ενσωμάτωση των χωρών που προέκυψαν στον ευρώ-ατλαντικό άξονα με βασικό εργαλείο τη διεθνοποίηση των οικονομιών τους. Η ανάδυση ενός νέου ηγεμονικού πολιτικού και κοινωνικού μπλοκ ικανού να υποστηρίξει αυτή την μετάβαση και να εγγυηθεί την διευρυμένη αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων σε αυτές τις χώρες θα διασφάλιζε ότι οι χώρες αυτές θα μπορούσαν να διεκδικήσουν την ένταξή τους στην κοινότητα των ανεπτυγμένων χωρών ενώ ο προσανατολισμός των ελίτ υπέρ του νεοφιλελεύθερου σχεδίου θα τις έφερνε σαν φυσικό επακόλουθο κοντά στη Δύση. Αν και από εδώ και πέρα αναφερόμαστε σε φαινόμενα και τάσεις της Ουκρανίας, πολλά χαρακτηριστικά είναι κοινά και σε άλλες χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ.

Στην αρχή η παρέμβαση του διεθνούς παράγοντα ήταν πολύ σημαντική όμως δεν έλαβε χώρα στο κενό ούτε μπόρεσε να παράξει αποτελέσματα με άλλο τρόπο πάρα επενεργώντας πάνω στις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που ήταν ήδη στο παιχνίδι. Έτσι για παράδειγμα ένα κομμάτι του κρατικού-κομματικού μηχανισμού και των διευθυντικών στελεχών των κρατικών επιχειρήσεων εκμεταλλευόμενο την άμεση ιδιωτικοποίηση σχεδόν του σύνολου της κρατικής περιουσίας συγκέντρωσε σε αυτή την μεταβατική περίοδο στα χεριά του απίστευτες ποσότητες πλούτου. Έτσι η περαιτέρω πορεία αυτών κρατών βασιζόταν σε ένα συσχετισμό δύναμης συντριπτικά υπέρ των λεγομένων ολιγαρχών.

Το βασικό ιδεολόγημα πάνω στο οποίο στηρίχθηκαν οι πολιτικές ελίτ ήταν η πεποίθηση στην αποτελεσματικότητα της ελεύθερης αγοράς. Η προσδοκία για σταθερούς ρυθμούς καπιταλιστικής ανάπτυξης και για πρόσβαση στον “καταναλωτικό παράδεισο” έπαιξε κομβικό ρόλο στην απόσπαση της συναίνεσης των υποτελών. Όταν αυτή μπορούσε να διατηρηθεί έστω και σαν δυνατότητα στο μακρινό μέλλον η αναπαραγωγή του πολιτικού συστήματος συνεχιζόταν παρά τη σημαντική κοινωνική δυσαρέσκεια. Σε αυτό βοήθησε η πολιτική απάθεια που είχε καλλιεργηθεί την περίοδο του υπαρκτού σοσιαλισμού - ενισχυμένη από την απαξίωση της Αριστεράς - και βοήθησε να μην μεταφράζεται σε πολιτικούς ορούς η γενικευμένη κοινωνική απόγνωση. Παράλληλα οι χώρες αυτές εκκινούσαν με έναν πολιτικό μηχανισμό που συναντήθηκε με την νεοφιλελεύθερη απαίτηση για την πολιτική που έβγαζε μια σειρά από ερωτήματα εκτός κουβέντας ανάγοντας τα σε

τεχνικά ζητήματα ενώ συστηματικά μείωνε τη δυνατότητα των λαϊκών τάξεων να παρέμβουν στις εξελίξεις.

Αυτό που γίνεται εμφανές σήμερα στην Ουκρανία είναι ότι αυτή η ασταθής ισορροπία είναι δύσκολο να διατηρηθεί ειδικά σε συνθήκες κρίσης. Η αστική τάξη της χώρας και το βουτηγμένο στη διαφθορά πολιτικό σύστημα είναι εξαιρετικά δύσκολο να υποστηρίξουν μια εκδοχή συνολικού-εθνικού συμφέροντος - είτε στην φιλορωσική είτε στην φιλοδυτική εκδοχή της. Εξαθλιώνοντας την πλειοψηφία της κοινωνίας ο νεοφιλελευθερισμός έβαλε τις βάσεις για καταστάσεις πολιτικής αποσταθεροποίησης στην Ουκρανία. Η βοήθεια της Δύσης που αναμφισβήτητα ήταν σημαντική υπέρ της αντιπολίτευσης δεν θα είχε σε καμιά περίπτωση σαν αποτέλεσμα την ανατροπή της κυβέρνησης στο Κίεβο, αν το καθεστώς δεν είχε μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού απέναντί του ή αδιάφορα για την τύχη του.

Η Δύση δεν μπορεί να αντιληφθεί τι κρύβεται πίσω από την κατάσταση σήμερα στην Ουκρανία. Ξεχνάει ότι η Ανατολική Ευρώπη ήταν πεδίο εφαρμογής μια νεοφιλελεύθερης συνταγής που η αποτυχία της δημιούργησε τη σημερινή πραγματικότητα. Η κατάρρευση της ουτοπίας ότι η ανάπτυξη του καπιταλισμού σε αυτές τις χώρες θα τις έστρεφε αυτόματα προς τη Δύση πότε δεν αντιμετωπίστηκε σαν αυτό που ήταν: μια απόδειξη ότι οι κοινωνικές αντιθέσεις που καλλιεργεί ο νεοφιλελευθερισμός απειλούν την ίδια την ικανότητα της αστικής τάξης να οργανώσει την ηγεμονία της. Η μονοκαθεδρία που απόλαυσαν οι ΗΠΑ τη δεκαετία του '90 φαίνεται μακρινή όχι μόνο γιατί ο συσχετισμός δύναμης σε παγκόσμιο επίπεδο έχει αλλάξει αλλά και γιατί κάθε υπόνοια ότι η Ιστορία τελείωσε φαντάζει φάρσα. Η κοινωνική δυναμική απέδειξε ότι λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο από αυτό που η κυρίαρχη αντίληψη επιβάλλει. Η απόσυρση του κράτους από την οικονομία δεν οδήγησε σε ανεπτυγμένες κοινωνίες στην Ανατολική Ευρώπη, όπως η κατοχή του Ιράκ δεν οδήγησε στην εδραίωση της δυτικού τύπου δημοκρατίας εκεί .

Στην περίπτωση της Ουκρανίας το κενό που άφησε η κατάρρευση του μύθου της αγοράς δεν έμεινε ακάλυπτο. Η ανάδυση του εθνικισμού έχει ασφαλώς τις ρίζες της και σε ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες όμως γίνεται δυνατή μόνο σε συνθήκες γενικευμένης κρίσης ενός κοινωνικού σχηματισμού. Η δυναμική των εξελίξεων έφερε τη ραγδαία άνοδο του νεοναζισμού εκεί που η Δύση περίμενε την επανάληψη της πορτοκαλί επανάστασης. Υποστηρίζοντας η Δύση μια κυβέρνηση που είναι πολύ πιθανό να βρεθεί όμηρος νεοναζιστικών στοιχείων κάνει φανερό το στρατηγικό αδιέξοδο της όχι μόνο στην περιοχή αλλά σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα. Είχε προηγηθεί η με παρόμοιους ορούς στήριξη των τζιχαντιστών στη Συρία. Τα 20 χρονιά φιλελεύθερου μονολόγου οδήγησαν σε μια ιδεολογική τύφλωση. Πιστεύοντας ότι η φιλελεύθερη ουτοπία μπορεί να πραγματοποιηθεί παντού και πάντα έκλεισε τα μάτια σε αυτό που η δυναμική στο πεδίο των εξελίξεων έδειχνε καθαρά: την ανησυχητική άνοδο ακραία αντιδραστικών δυνάμεων.

Η κρίση που αντιμετωπίζει σήμερα η Ουκρανία δεν έχει μόνο οικονομική αλλά και υπαρξιακή διάσταση. Άφορα την ίδια τη δυνατότητα διατήρησης της συνοχής ενός κράτους και μιας κοινωνίας. Άφορα επίσης τη δυνατότητα αποσταθεροποίησης μιας ολόκληρης περιοχής και τα προβλήματα που έφερε μαζί της η επιλογή η διάλυση της ΕΣΣΔ να γίνει στα σύνορα των Σοβιετικών Δημοκρατιών. Όπως έχει συμβεί πολλές φορές στις διεθνείς σχέσεις την κατάρρευση της ουτοπίας ακολουθεί η στροφή στο ρεαλισμό. Έτσι εδώ και αρκετό καιρό η αντίρροπη τάση στην φιλελεύθερη προσέγγιση φαίνεται να είναι η στροφή σε έναν αρνητικό ορισμό των συμφερόντων της Δύσης στην περιοχή. Στην επιστροφή στην ψυχροπολεμική θεωρία της ανασχεσης της Ρωσίας από την επέκταση της επιρροής της . Οι δυο αυτέςσχόλες σκέψης βρίσκονταν και θα συνεχίσουν να βρίσκονται σε διαρκή

αντιπαράθεση μεταξύ τους , όμως και οι δυο δείχνουν την αδυναμία τους να χαράξουν μια γραμμή εξόδου από το σημερινό αδιέξοδο. Η γραμμή επιστροφής στο ρεαλισμό για παράδειγμα κάνει ακόμα πιο εύκολη την υποστήριξη στον νεοναζισμό στην Ουκρανία αδιαφορώντας για την ιδεολογία όσο τα συμφέροντα παραμένουν κοινά.

Αν και σε κάποια σημεία η άρνηση της Δύσης θυμίζει την αδυναμία της ΕΣΣΔ να σκεφτεί τον εαυτό της και τη θέση της στον κόσμο το τέλος της ηγεμονίας της στον κόσμο δεν είναι ούτε κοντινό ούτε αναπόφευκτο. Εναπόκειται όχι μόνο στην μεταβολή του συσχετισμού δυνάμεων διεθνώς αλλά και στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική δυναμική διαμορφώνει το έδαφος ορίζοντας τα όρια μέσα στα οποία κάθε κράτος παρεμβαίνει στη διεθνή σφαίρα. Η περίοδος μετά το 2008 έχει τα χαρακτηριστικά μια περιόδου οποιή τα όρια αυτά ξανατίθενται για κάθε κράτος. Αναδιατάσσοντας τους ταξικούς συσχετισμούς και δημιουργώντας νέες κοινωνικές δυνάμεις η κρίση ξαναβάζει την κουβέντα για τη διεθνή σφαίρα στην σωστή της βάση. Δεν έχουμε να κάνουμε με ανταγωνισμό εθνών ή διαμάχη για το έδαφος αλλά για την ίδια τη δυνατότητα της καπιταλιστικής εξουσίας αφού οργανώσει επιτυχώς την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων στο εσωτερικό να διεκδικήσει τα συμφέροντα του δικού της συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου στην παγκόσμια κλίμακα. Για αυτό, σήμερα, για την Αριστερά η ενσωμάτωση της κοινωνικής δυναμικής στην ερμηνεία των διεθνών σχέσεων είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για να διατηρήσει επαφή με όσα συμβαίνουν στον κόσμο μας.